

Sürəyya Elxan qızı Cəmiyeva ²¹

UİLYAM FOLKNERİN HEKAYƏLƏRİ: PSIXOLOJİ TƏHLİL

GİRİŞ: XX əsr ABŞ ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri Uilyam Folknerdir. Onun zəngin və orijinal yaradıcılığı dünya ədəbiyyatının dəyərli incilərindəndir. O öz yaradıcılıq irsi ilə dünya ədəbiyyatını daha da zənginləşdirmişdir. Folkner nəsrə öz müasirlərindən bir sıra cəhətləri ilə fərqlənir. O, yeni ABŞ nəsrinin nümayəndələrindən biridir. Onların əsərlərinin mövzusu başlıca olaraq, müharibə olmuşdur. Belə əsərlərdə yazıçılar müharibə səhnələrini deyil, müharibədən qayıdan insanların sonrakı həyatlarını əks etdirirlər.

Folkner şüuraxını ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsidir. Folknerin əsərləri dil-üslub xüsusiyyətlərinə, obrazlarının gərgin psixoloji cəhətlərinə görə özünəməxsusluğu ilə seçilir. Psixoloji məqamlar onun bütün əsərlərindən qırmızı xətt kimi keçir. Obrazların psixoloji durumunu ifadə etməkdə olan ustalığı bütün əsərlərində özünü göstərir.

Folknerin ilk qələm təcrübələri şeirlə bağlı olmuşdur. Folkner, əsas etibarilə, roman ustası olaraq dünya ədəbiyyatında öz mövqeyini qoruyur. Onun ilk romanı “Əsgər mükafatı”dır (Soldiers' Pay, 1926). Bu romanın əsas mövzusu “itirilmiş nəsil”in həyatı ilə bağlıdır. Bundan başqa, “Ağcaqanadlar” (Mosquitoes, 1927), “Səs-küy və qəzəb” (The Sound and the Fury, 1929), “Mən öləndə” (As I Lay Dying, 1930), “Avqust işığı” (Light in August, 1932), “Avessalom, Avessalom!” (Absalom, Absalom, 1936), “Vəhşi palmlar” (The Wild Palms, 1939), “Rahibə üçün Rekviyem” (Requiem for a Nun, 1950) kimi romanlarının adlarını çəkə bilərik. Onun əsərlərindən biri də “Sartoris”dir (Sartoris, 1929). Bu əsərdə o özü uydurduğu Yoknapatofa adlı bir yerdən bəhs edir. Folkner roman ustası olaraq tanınmasına baxmayaraq, həm də hekayələr, povestlər müəllifidir. Psixoloji məqamlar onun romanlarında olduğu kimi, hekayələrində də vardır.

Folkner dünya ədəbiyyatında ən çətin oxunan yazıçılardan biri hesab olunur. Onun əsərlərini bir dəfə oxumaqla anlayıb dərk etmək çox çətindir. Onun əsərlərində dərin fəlsəfi fikirlər vardır. “Yazıçı insan şüurunun dərin psixoloji qatlarını onun düşüncəsi, qeyri-adi hərəkət və davranışları vasitəsilə əks etdirir. Mürəkkəb təsvirçilik oxucudan kifayət qədər yüksək diqqət və intellektual bacarıq, savad tələb edir. Məhz bunları daha dərinədən başa düşdükdən sonra Folkner oxucu üçün anlaşılın olur” [2, s.74].

Folkner bütün yaradıcılığında ağlarla qaraların mübarizəsini əks etdirməyə çalışmışdır. O, cəmiyyətdə baş verən haqsızlıqlara əsərləri ilə qarşı çıxmışdır.

ƏSAS HİSSƏ: Bu məqalədə Folknerin “İki əsgər”, “Qırmızı yarpaqlar”, “Quraq sentyabr”, “O gün şər qarışanda”, “Emili üçün qızılıgül” hekayələri əsasında müəyyən psixoloji məqamların açılışına çalışacağıq.

Folkner yaradıcılığında müharibə mövzusu əsas yerlərdən birini tutur. Onun “İki əsgər” (Two Soldiers) hekayəsində müharibə psixologiyası diqqəti cəlb edir. Bu hekayədə baş qəhrəman səkkiz yaşında olan bir oğlandır. Hekayə bu oğlanın dilindən nəql olunur. Böyük qardaşı Pitin müharibəyə getmək istəməsi və bunun üçün yola düşməsi ilə bu oğlanın onunla getmək arzusu paralel inkişaf edir. Pitin xarakteri, düşüncələrinin açılmasında müəllif dialoqlardan istifadə etmişdir. Pitin müharibəyə getmək istəməsinə anası sadəcə ağlamaqla reaksiya verir. Atası isə bunun heç kimə xeyrinin olmadığını, oğlunun çağırış yaşının çatmadığını deyərək oğlunun razılaşmayacağı fikirlər irəli sürür. Müəllif bu obrazın düşüncələrini, daxili açmaqla ancaq özünü düşündüyünü göstərmişdir. Onun əsas narahatlığı tarlanı əkilib-becərməkdə kimin kömək edəcəyi, işdə geri qalacağıdır.

Böyük qardaş ətrafda baş verən hadisələrə laqeyd münasibət bəsləmək istəmir. Düşünür ki, Amerikanın onun yardımına ehtiyacı var və o bunun üçün əlindən gələni etməlidir.

Kiçik qəhrəmanın da qardaşı kimi müharibəyə getmək istəməsi hekayənin davamını gətirir. Müəllif bu obrazın psixologiyasının açılmasında daxili monoloqlardan və dialoqlardan istifadə etmişdir:

“Yaxşı, bir də heç vaxt belə eləmə, eşitdin? –Pit dedi. –Əgər bir də eşitsəm ki, kiməsə bıçaq çəkmişən, harada olursansa olum, birbaşa evə qayıdıb səni o ki var kətləyəcəm. Eşitdin?”

-Bilsən ki, bu səni evə qaytaracaq, onda birinin boğazını gerçəkdən kəsərdim, - dedim” [4, s.576].

Ənənəvi hekayələrdən fərqli olaraq, müəllif qardaşının yanına gedib müharibədə iştirak etmək üçün yollar axtaran, yaşı az olmasına baxmayaraq, cəsarəti ondan qat-qat artıq olan bir obraz yaratmış və onun daxili aləmini, psixologiyasını incə detalları ilə əks etdirmişdir. Hekayənin sonunda səkkiz yaşlı bu oğlan qardaşının sözlünə qulaq asır və evə geri döner.

Müharibədən sonrakı dövrdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında irqi ayrı-seçkilik problemi kəskin ziddiyyətlər yaratmışdır. Bu cür ziddiyyətli etnik proseslər bir çox Amerika yazıçılarının, o cümlədən Uilyam Folknerin yaradıcılığında əks olunmuşdur.

“Qırmızı yarpaqlar” (Red Leaves) hekayəsində Folkner yaradıcılığının aparıcı mövzularından biri olan irqçilik mövzusunə toxunur. Akif Bayram “Qərb ədəbiyyatı Azərbaycan filoloji fikrində” adlı kitabında yazır: “U.Folknerin hekayələrindəki irqi ayrı-seçkilik problemi bu tipli problemləri dar bir çərçivədə, yəni yalnız sözü gedən dövrün etnik zəmində baş verən qarşıdurmaları kontekstində yox, tam geniş bir kontekstdə, konkret şəkildə desək, Amerika ədəbiyyatı kontekstində götürmək lazımdır” [1, s.116-117].

Hekayədə üç irqin – hindu, zənci və ağdərililərin təmsil etdikləri psixologiyanın qarşılaşdırılmasını görürük. Üç Səbət adlı hindunun təmsilində zəncilərlə bağlı hinduların ümumi düşüncələri verilmişdir. Hindulara görə zəncilərin ağılları yoxdur, onlar it və at kimidirlər, mütləq işləməyə məcburdurlar. Hinduların başçısı İssetibbexa ölür. Ona aid

²¹ Bakı Dövlət Universiteti. Magistrant cemiyevasureyya@gmail.com 99455665060

olan bütün dəyərli əşyaları, həmçinin zənci köləsi də onunla dəfn olunmalıdır. İstetibxananın yerinə oğlu Meketubbe keçir. Meketubbe başçı olduğu zaman heç bir işlə maraqlanmır. Atasından ona qalan qırmızı dabanlı ayaqqabıları geyinib yuxulamaqla məşğul olur. Hindular zəncinin təqib olunmalı olduğunu dedikdə yerindən tərpənmir, gözlərini belə açmır. Yalnız “hakimiyyətin simvolu” olan qırmızı dabanlı ayaqqabını ayağından çıxaranda “dirilir”.

Hindular üçün sabah yoxdur, sabah elə bu gündür. Buna görə də hindular üçün zəncinin ölümündən qaçmağa çalışması mənasızdır. Zənci öləndən hindu ağası ilə birgə dəfn olunmaqdan, ölümündən qaçmağa çalışır, keçmiş həyatını düşünür, yaşamaq üçün çabalayır. Lakin bu nəticə vermir. Nə etsə də onu gözləyən faciəli tələyindən qaça bilmir.

“Quraq sentyabr”, (Dry September, 1931) , “O gün şər qarışanda” (That Evening Sun, 1931) hekayələrində də Folkner irqçilik psixologiyasına toxunmuşdur.

“Quraq sentyabr” hekayəsində ağdərillilərin zəncilərə olan münasibəti amansızdır. Mini Kuper adında bir ağdərili qadın və bir zənci haqqında şayiə yayılır. Ağdərili bir qadının zəncinin ona təcavüz etməsi iddiasına inanmayan ağdərillilərin zəncini sorğu-sual etməyə belə gərək duymurlar. Onların fikrincə, bir zəncinin haqlı olma ehtimalı yoxdur. Halbuki həqiqətən nə baş verdiyini heç kim bilmirdi. Sadəcə bir ağdərili bərbər zəncini tanıdığını, onun bütün bunları edə biləcək biri olmadığını deyib onu müdafiə etməyə, yaxınlaşan fəlakətin qarşısını almağa çalışsa da, bu əziyyəti nəticəsiz qalır. Onu “zənci məftunu” olmaqda təqsirləndirib təhqir edirlər. Con Maklendon və ətrafına yığdığı insanlar zənciyə məhəl qoymurlar və gözlənilən son yaxınlaşır. Con Maklendonun öz arvadına olan kobud münasibətinə, onu insan yerinə qoymamağına əsaslanaraq deyə bilərəm ki, Mini Kuperin təleyi onu qətiyyətlə maraqlandırmır. Bütün bunları etməsinin səbəbi onun zəncilərə olan nifrətidir. Mini Kuperin faciəsinin əsas səbəbi belə bir cəmiyyətdə yaşamağıdır. Gəncliyindən başlayaraq onun haqqında əsassız şayiələr yayılır və daha sonra o, ictimaiyyətin “pozğunlar” cərgəsinə aid edilir. Əgər həqiqətən də ağdərili bir qadının namusunu qorumaq niyyətləri olsa idi, ən başından bəri bu qadın haqqında dedi-qodu yaymazdılar. Mini Kuperin adını ləkələyən bu cəmiyyət daha sonra onu “qorumaq” üçün günahsız bir zəncinin məhvinə səbəb olur.

“O gün şər qarışanda” hekayəsində zəncilər ağdərillilərin nöqərləridir. Bu hekayədə zəncilərə, onların həyatlarına olan laqeyd münasibət təsvir olunmuşdur. Hekayə Kventin adında bir uşaq tərəfindən nəql olunur. Uşaqlar: Kventin, Keddi və Ceyson Nensinin nədən və niyə qorxduqlarını anlaya bilmirlər. Nensi ilk olaraq İsusun gecə evinə gəlib onu öldürməsindən qorxur, sonra isə onun evdən kənarda olan xəndəkdə gizləndiyini düşünür. Zənci qadın Nensi nə qədər ərinin gizləndiyini, fürsət tapan kimi onu öldürəcəyini desə də, ağalarının vecinə olmur. Onlar üçün bir zəncinin ölməsinin və ya yaşamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Hekayənin sonunda zənci yalnız qalır və ölümün nə zaman gəlib qapısını döyəcəyini səssiz-sədasız gözləməyə başlayır.

Arif Əsədov “ABŞ-Azərbaycan ədəbi əlaqələri: Yeni nəsr” adlı kitabında “Emili üçün qızılqul” hekayəsi haqqında yazır: “Folkner təhkiyəsinin əsasında dərin mətləblər, məntiqi təfəkkürün yaradıcı təfəkkürlər paralel şəkildə ortaya qoyduğu ədəbi düşüncə dayanır. Bu baxımdan yazıçının yaradıcılığının kiçik bir damlası olan “Emili üçün qızılqul” hekayəsi də istisna təşkil etmir” [2, s. 79].

Folkner hekayənin adını belə açıqlamışdır: “Burada söhbət bir qadın faciəsindən gedir; faciənin qarşısını almaq, qadının təleyini dəyişmək mümkünsüzdür. Mən həmin qadının halına yanırım, təleyinə acıyıram və hekayənin adıyla onu salamlayıp, uzaqdan-uzağa ona öz ehtiramımı və önündə hörmətlə təzim etdiyimi bildirirəm; adətən belə hallarda kişinin şəərəfinə badə qaldırırlar, qadın üçün isə qızılqul hədiyyə edirlər” [3, s. 186].

Bu hekayədə də psixoloji məqamlar ifadə olunur. Folkner Emilinin psixoloji xüsusiyyətlərini açmaq üçün onun aid olduğu nəslə, yaşadığı yeri, oradakı insanların adət-ənənələrini, düşüncə tərzini canlandırmışdır.

Hekayədə Emili mühafizəkar atasına görə öz gələcəyindən məhrum olunur. Atasının evlənməsinə icazə vermir. Emili atasına çox bağlı idi. Atasını öldürəndən sonra üç gün boyunca onun cənəzəsinin evdən çıxarılmasına icazə verməməsinin səbəbi Emilinin tamamilə yalnızlaşması və yalnız qalmaqdan qorxması olmuşdur. Homer Berron onun üçün saxta bir ümid olur. Emili zəhər aldıqda bütün şəhər onun özünü öldürəcəyini gözləyir, lakin belə olmur. İllər sonra Emili öləndə onun evində Homer Berronun cəsədi aşkar olunur. Aydın olur ki, onu Emili zəhərləyərək öldürmüşdür. Onun bu cinayəti törətməsinin səbəbi Homer Berrondan qisas almaq yox, tənha qalmamaqdır. Emili tənha qalmaq istəmir, çünki yeganə ailə üzvü olan atasını itirmişdi və yalnızlığın necə əzabverici olduğunu bilirdi. Buna görə də yenidən əvvəlki tənha günlərinə qayıtmaq, əzab çəkmək istəmirdi. O düşünürdü ki, Homeri yalnız bu yolla yanında saxlaya bilər. Müəllif Emilini hər zaman eyni bir psixoloji görkəmdə təsvir edir. O, hər zaman başını dik tutub şax gəzir, sanki öz qürurunu, ləyaqətini qorumağa çalışırdı.

NƏTİCƏ: Folkner dünya ədəbiyyatının nəhəng yazıçılarından biridir. O, yeni nəsrin görkəmli nümayəndəsidir. Yaradıcılığını təşkil edən bütün əsərlərdə ciddi psixoloji məqamlara toxunmuşdur. Onun zəngin yaradıcılıq irsinin bir qolu da hekayələridir. Folkner əsərlərində öz dövrü və eləcə də, indiki dövr üçün aktual olan bir sıra mövzulara müraciət etmişdir: irqçilik, ailə, müharibə və s. Hekayələrində dərin psixoloji məqamlar qırmızı xətt kimi keçir. “İki əsgər” hekayəsində müharibə psixologiyası, “Qırmızı yarpaqlar”, “Quraq sentyabr”, “O gün şər qarışanda” hekayələrində irqçilik psixologiyası, yeni ağaşi irq olaraq adlandırdıqları zəncilərə olan amansız münasibət təsvir olunmuşdur. Bu hekayələrdə zəncilərə haqsız münasibət, yeni onların alçaldılması, təhqir olunması, döyülməsi, hətta öldürülməsi kimi hadisələri müəllif bütün xırda detalları ilə, bütün gerçəkliyi ilə təsvir etmişdir. “Emili üçün qızılqul” hekayəsində isə, gənc bir qızın faciəsi məsələsinə toxunmuşdur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Akif Bayram. Qərb ədəbiyyatı Azərbaycan filoloji fikrində, Birinci kitab. Bakı-“Nurlan”-2006. 172 s.
2. Arif Əsədov. ABŞ-Azərbaycan ədəbi əlaqələri: Yeni nəsr. “XAN” nəşriyyatı. Bakı-2017. 120 s.
3. Uilyam Folkner. Emili üçün qızılqul. Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2013. 192 s.

4. Uilyam Folkner. Seçilmiş əsərləri. Bakı: "Şərq-Qərb", 2011, 640 s.
5. XX əsr dünya ədəbiyyatı antologiyası. 3-cü cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2011, 488 s.

XÜLASƏ

Uilyam Folkner dünya ədəbiyyatında xüsusi yeri olan bir yazıçıdır. Onun zəngin yaradıcılığı vardır. Onun əsərləri dil və üslubuna görə müasirlərindən fərqlənir. O, roman müəllifi olaraq məşhurlaşmışdır. Buna baxmayaraq, hekayələri də yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, hekayələrində irqçilik, müharibə, ailə və s. mövzulara müraciət etmişdir. Onun hekayələrində psixoloji məqamlar vardır.

Açar sözlər: Uilyam Folkner, hekayələr, irqçilik, müharibə psixologiyası, ailə psixologiyası

SUMMARY

THE STORIES OF WILLIAM FAULKNER: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

William Faulkner is a writer with a special place in world literature. He has a rich creativity. His works differ from those of his contemporaries in terms of language and style. He became famous as a novelist. Nevertheless, his stories also occupy an important place in his work. In his stories, he addressed the topics of racism, war, family, etc. There are psychological points in his stories.

Key words: William Faulkner, stories, racism, the psychology of war, the psychology of family

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova